
Davulcu, M. (2020). Antalya-Elmalı'da Hamam Kültürü ve "Bey Hamamı" *Folklor Akademi Dergisi*. Cilt:3, Sayı: 1, 185 – 210.

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Recieved:05.03.2020

Kabul / Accepted: 06.04.2020

Araştırma Makalesi / Research Article

ANTALYA-ELMALI'DA HAMAM KÜLTÜRÜ VE "BEY HAMAMI"

Mahmut DAVULCU*

Öz

Esas olarak temizlenme ve yıkanma mekânları olan ve Türk-İslam mimarisi açısından son derece önemli yapılar olan hamamlar zaman içerisinde folklorik bir birikimin de meydana gelmesine sahne olmuştur. Hamamda kullanılan eşya ve maddi kültür ürünleri, hamamda icra edilen çeşitli tören ve eğlenceler, halk hekimliği uygulamaları, gelenek ve ritüeller, inanışlar ile sözlü kültür ürünleri zikredilen folklorik yapı bünyesinde yer alan başlıca unsurlardır. Bu bağlamda hamam yapıları somut kültürel mirasın yanı sıra somut olmayan kültürel mirasın da sergilendiği ve yaşatıldığı kültürel mekânlardır. Bununla birlikte günümüzde hamam kültürü canlılığını yitirmiş ve modernizmin şekillendirdiği gündelik yaşamdan büyük ölçüde dışlanmış ve gelenekten büyük bir kopuş yaşanmıştır.

Elmalı'da bulunan ve XV. yüzyıldan beri halka hizmet vermeye devam eden Bey Hamamı bugüne kadar gerek sanat tarihi, gerek mimarlık tarihi ve gerekse halkbilimsel açıdan monografik olarak incelenmiş bir yapı değildir. Bey Hamamı günümüzde dikkat çekmeyen bir bina görünümüne sahip olmakla birlikte Elmalı şehrinin tarihi, mimari ve kültürel mirasının mühim bir parçasıdır. Elmalı'da hizmet vermeye devam eden yegâne hamam olmasının yanı sıra tüm Antalya'da geleneksel Türk hamamı karakterini muhafaza edebilen birkaç örnekten birisi olması açısından da önemli bir yapıdır. Bey Hamamı örneğinde Elmalı yöresi hamam kültürünü incelemeyi amaçladığımız makalemiz öncelikle sanat tarihi ve halkbilimsel bir bakış açısı ile hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Elmalı, folklor, hamam, hamam kültürü, somut olmayan kültürel miras.*

---

*Halk Kültürü Araştırmacısı (Sanat Tarihi), KTB, Antalya, efuzade@gmail.com. Orcid: 0000-0002-4686-7991

“BEY HAMAMI” AND BATH CULTURE IN ANTALYA-ELMALI

Abstract

The baths, which are basically the places of cleaning and washing and are very important structures in terms of Turkish-Islamic architecture, witnessed the formation of a folkloric accumulation over time. Articles and material culture products used in the bath, various ceremonies and entertainments performed in the bath, folk medicine practices, traditions and rituals, beliefs and beliefs, and oral culture products such as mania, proverb, idiom, folk, narrative are the main elements of the folklore structure. In this context, bath structures are cultural places where intangible cultural heritage is exhibited and kept alive as well as concrete cultural heritage. However, today the culture of the bath has lost its vitality and has been largely excluded from the daily life shaped by modernism and a great break from the tradition.

Located in Elmalı and XV. Bey Bath, which has been serving the public since the 19th century, has not been a monographically examined structure in terms of art history, architecture and folklore. Bey Bath has an unobtrusive building appearance today and is an important part of the historical, architectural and cultural heritage of the city of Elmalı. In addition to being the only bathhouse that continues to serve in Elmalı, it is also an important structure in terms of being one of the few examples that can preserve the character of the traditional Turkish bath in all of Antalya. In the example of Bey Hammam, our article, which we aim to examine the culture of the Elmalı region, was prepared with a history of art and a folklore perspective.

Keywords: *Elmalı, folklore, bath, bath culture, intangible cultural heritage.*

Giriş

Çeşitli kültür ve uygarlıklarda varlığı bilinen hamam yapıları temizlik kültürünün mimari bir örüntüsüdür. Arapça'da "ısıtmak; sıcak olmak" anlamındaki "hamm" (hamem) kökünden türeyen "hamam" (hammam) kelimesinin sözlük anlamı "ısıtan yer" demek olup, "yılanma yeri" manasında kullanılmaktadır (Eyice, 1997: 402). Türkçe'de bu kelimeyi karşılayan -bilinen- en eski sözcük "munça" veya "munçak"tır (Ögel, 1991: 107-108). Celâl Esat Arseven (1947: 678) hamamı "*Yılanmaya mahsus yer ve bina, biri erkeklere diğeri kadınlara ait hamamda ayrıca abdesthane, yakacakhane, soyunma ve giyinme için ayrılmış yer ve bekçinin bulunduğu kısımlar mevcuttur*" şeklinde tanımlamaktadır.

İslamiyet'te temizlik dinin temel gerekliliklerinden birisi olduğu için hamamlar da camiler kadar büyük önem kazanmış ve İslam ülkelerinde çok sayıda hamam yapısı inşa edilmiştir (Aktan, 2010:123). Bununla birlikte hamam yapılarının en ihtişamlı örnekleri Türk-İslam mimarisinde vücut bulmuştur. Türk hamamları, kökleri antik döneme kadar uzanan ve temizliğin yanı sıra sıhhi, sosyal ve kültürel işlevleri de ihtiva eden yapılardır. Hamam yapıları Selçuklulardan itibaren Beylikler ve Osmanlı döneminde dini ve ticari yapılarla birlikte Türk şehir hayatının çekirdeğini oluşturmuşlardır (Şehitoğlu 2006: 7).

Türk hamamları mimari açıdan çeşitli mekan ve bölümlerden oluşan kompleks yapılardır. Bu mekânların en temel olanları soğukluk (soyunmalık), ılıklik, sıcaklık, cehennemlik, su deposu ve külhandır. Soyunmalık ya da soğukluk bölümü hamama ilk girilen birimdir. Soyunmalıktan ılıkliğa geçilir, burası çok fazla sıcak olmayan bir mekândır. Ilıklık hem sıcaklığa geçişten önce bir alışma mekânı hem de yüksek sıcaklıklardan hoşlanmayanlar için temizlik mekânı olarak kullanılır. Ilıklıktan küçük bir kapı ile ulaşılan sıcaklık mekânı hamamın en sıcak bölgesidir. Sıcaklığın ortasında göbek taşı yer alır. Gerek ılıklik ve gerekse sıcaklık bölümünde yer alan ve "kurna" adı verilen mimari öğeler hamamlarda yıkanırken suyun hamam taşı ile alınabilmesi amacıyla toplandığı mermer haznelerdir. Külhan ateşin yandığı yer, su deposu ise hamamın ısıtılması ve insanların temizlenebilmesi amacıyla kullanılan suyun depo edildiği yerdir. Hamamın altında yer alan ve sıcak buharın dolandığı kanallarsa cehennemlik olarak adlandırılır. Çeşitli plan

tiplerinde inşa edilmiş olan hamam yapıları tek ya da çifte hamam olmasına göre iki ana gruba ayrılır. Çifte hamamlar hem kadın hem de erkekler bölümünü ihtiva eden, tek hamamlarsa haftanın belirli gün ve saatlerinde kadın ya da erkeklere ayrılmış olan hamamlardır. Hamamlar en soğuk havalarda bile sıhhi bir yıkanma ortamı sağlayan yapılardır.

Esas olarak temizlenme ve yıkanma mekânları olan ve Türk-İslam mimarisi açısından son derece önemli yer tutan hamamlar zaman içerisinde folklorik bir birikimin de meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Hamamda kullanılan eşya ve maddi kültür ürünleri, hamam adabı, hamamda icra edilen çeşitli tören ve eğlenceler, halk hekimliği uygulamaları, gelenekler, ritüeller, inanışlar ile çeşitli sözlü kültür ürünleri zikredilen folklorik yapı bünyesinde yer alan başlıca unsurlardır. Bu bağlamda hamam yapıları somut kültürel mirasın yanı sıra somut olmayan kültürel mirasın da sergilendiği ve yaşatıldığı kültürel mekânlardır. Bununla birlikte günümüzde hamam kültürü canlılığını yitirmiş ve Modernizmin şekillendirdiği gündelik yaşamda büyük ölçüde dışlanmış.

1. Araştırma Evreni, Yöntem ve Kuramsal Çerçeve

Antalya'nın batısında yer alan ve Teke yöresi için önemli bir tarihi ve kültürel merkez ve yerleşme olan Elmalı'da bulunan ve XV. yüzyıldan beri halka hizmet vermeye devam eden Bey Hamamı bugüne kadar gerek sanat tarihi, gerek mimarlık ve gerekse halkbilimsel açıdan monografik olarak incelenmiş bir yapı değildir¹. Bey Hamamı, Elmalı'da hizmet vermeye devam eden yegâne hamam olmasının yanı sıra tüm Antalya'da geleneksel Türk hamamı karakterini kısmen de olsa muhafaza edebilen birkaç örnekten birisi olması açısından da önemli bir yapıdır.

Makale çalışması Elmalı İlçesinde 2013, 2014, 2018 gerçekleştirilen saha araştırmaları ve incelemelerde elde edilen bilgi ve bulguların yanı sıra konuya ilişkin literatür ve arşiv belgelerinin değerlendirilmesi sonucu kaleme alınmıştır². Makale kapsamında Elmalı'nın her yönüyle ayakta kalan son hamamı olan Bey Hamamı'nın tarihi ve mimarisinin yanı sıra hamam ve hamamcılık mesleği ile hamamda gerçekleştirilen ritüeller ve geleneksel uygulamalara da odaklanılmıştır.

1 En tafsilatlı inceleme Çiftçi (2008: 62-63) tarafından yapılmıştır.

2 Hamam esnafının, hızla kaybolmakta olan hamam geleneği ve kültürünün anlaşılması, araştırılması ve kayıt altına alınması için önemli bir bilgi kaynağı olduğu aşikârdır. Bundan dolayı hamamın işletmecisi Sn.Duran Karadağ en temel kaynaklarımızdan birisi olarak çalışmamızda yer almıştır.

2. Elmalı Hakkında Genel Bilgiler

Türkiye'nin güneydoğusunda, Teke yöresinde bulunan Elmalı, Antalya iline bağlı bir ilçe merkezidir. Yerleşim yeri Elmalı ovasının kuzeyinde 2503 metre rakıma sahip Elmalı Dağı'nın güney eteklerinde çanak şeklindeki geniş bir plato üzerinde kuruludur. İlçe merkezinin deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 1000-1150 metre civarındadır ki bu özelliğinden dolayı Elmalı, bir yayla kenti olarak değerlendirilmektedir (Duymaz, 2008: 205). Batısında yer aldığı İl merkezine 122 kilometre uzaklıkta bulunan İlçede kuzeye doğru gidildikçe karasal özellikler gösteren bozulmuş Akdeniz iklimi hakimdir (Koday-Aydın, 2019: 70). 2017 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre Elmalı ilçesinin toplam nüfusu ise 37651 kişidir (Koday-Aydın, 2019: 77).

Elmalı yerleşimi, gerek topografya kullanımı ve gerekse kentsel mekân oluşturmada takip edilen hiyerarşi bakımından Anadolu'da yer alan geleneksel Osmanlı dönemi yerleşimlerinin genel özelliklerini taşımaktadır (Ünal, 2008: 36). İlçe merkezi 9 kentsel mahalleden müteşekkildir: Camiatik, Camicedid, Gündoğan, İplikpazarı, Kapmescit, Karyağdı, Tahtamescit, Toklular ve Yenimahalle (Koday-Aydın, 2019: 84). Cami, medrese, türbe ve şadırvandan oluşan Ömer Paşa Külliyesi mimarlık tarihi açısından yerleşim yerindeki en önemli eserdir. Bunun dışında Eski Cami (Cami-i Atik), Yeni Cami (Tahta Cami/Tahtalı Cami) Toklular Mescidi, Kütük Camii, Karyağdı Camisi, Ayanlar Mescidi, Kap Mescit, Yeni Hamam, Sinan-ı Ümmi Külliyesi ve Vahab-i Ümmi Türbesi diğer önemli eserlerdir. Evliya Çelebi'nin de belirttiği gibi Elmalı'nın bir kalesi yoktur (Arıkan, 1989: 190).

Arkeolojik belgeler ve filolojik veriler M.Ö. 3. bin yılda bu yörede yerleşimin varlığını kesin olarak ortaya koymaktadır (Koday-Aydın, 2019: 70). Yerleşim yerinin ilk olarak ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte Antik dönemden Bizans dönemi sonuna kadar Akarassos ismi ile var olduğu sanılmaktadır (Tüner, 2002: 74-75; Koday-Aydın, 2019: 73). Akarassos, M.S. V. yüzyılda piskoposluk merkezi haline gelmiş ve bu durumunu XII. yüzyıla kadar devam ettirmiştir (Ramsay, 1961: 475; Koday-Aydın, 2019: 73). Bölge XII. yüzyılda Selçuklu Türklerince fethedilmiş, Sultan II. Murad zamanında kesin olarak Osmanlı topraklarına katılarak Anadolu Eyaletine dâhil edilmiş ve Teke Sancağı veya Liva-i Teke adıyla Osmanlı vilayeti haline getirilmiştir (Koday-Aydın, 2019: 73). Elmalı

ile ilgili Osmanlı dönemine ait bilinen en eski kayıt 1419 tarihli vakıf kayıtlarıdır (Karaca, 1997: 120; Duymaz, 2008: 207). Osmanlı devrinin ilk zamanlarında Teke Livasının merkezi olan Elmalı, idare merkezinin Antalya'ya naklinden sonra kaza merkezi olarak kalmıştır (Koday-Aydın, 2019: 73). 1455 tarihli tahrirde “Nefs-i Elmalu” (Elmalı Şehri) olarak kaydedilen Elmalı, XVI. yüzyılın başlarında Teke Sancağının beş kazasından birisi olup aynı zamanda aynı ismi taşıyan nahiyeden oluşmaktaydı. Elmalı aynı yıllarda sancakta yer alan dört şehirden (Antalya, İstanos, Elmalu ve Karahisarı Teke) birisiydi (Armağan, 2011: 275; Koday-Aydın, 2019: 74). 1455'te 36, 1520'de 47, 1530 ve 1568'de ise 48 köye sahip önemli bir kaza olduğu görülmektedir. Elmalı şehrinde 1530 yılında 22, 1568 yılında ise 24 mahalle mevcuttu (Erdoğru, 1995: 96; Koday-Aydın, 2019: 74). 1455 tarihli tahrirde kentte Teke oğlu Vakfı Bey Hamamı'ndan bahsedilmesi yerleşmenin Teke Oğullarından bu yana imar edildiğini ve önemli bir merkez olduğunu göstermektedir (Baykara, 2012: 113-114; Koday-Aydın, 2019: 74). 1671-72 yıllarında Elmalı'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, Elmalı'yı Teke paşalarının tahtı Teke Sancağının baş kazası olarak tanımlamıştır. Çelebi, Elmalı için 32 mahalleden oluşan birbiri üzere dereli ve tepeli yerde yapılmış irem bağı gibi eski bir şehir ifadesini kullanmıştır. Çelebiye göre 8 alay beyi ile çeribaşısı olan kazanın 8 zeameti, 392 tımarı bulunmaktaydı (Kahraman, 2012: 162-163; Koday-Aydın, 2019: 74). Elmalı, 1841 yılında Teke Livası içerisinde Karaman Eyaleti'ne, bağlanmıştır (Güçlü, 1998: 290-300, Armağan, 2011: 275; Koday-Aydın, 2019: 74). 1841 yılına doğru şehir nüfusunun 10 bin civarında olduğu belirtilmektedir (Darkot, 1988: 238; Duymaz, 2008: 207). 1849-1850 yılında Teke Livasının 9 kazası bulunuyordu ve Elmalı da bunlardan birisiydi (Emecen, 1991: 236; Öztuna, 1996: 1115; Koday-Aydın, 2019: 74). Vilâyet nizamnamesinin çıkarılmasıyla birlikte Elmalı 1868 yılında Konya vilâyetine bağlanmıştır (Durgun, 2014: 17; Koday-Aydın, 2019: 74). 1869 tarihli salnameye göre şehirde 8 cami, 8 mescit, 10 medrese, 3 hamam, 3 han, 15 değirmen, 150 dükkân, 1 debbağ ve 1 kürkhane bulunmaktaydı (Koday-Aydın, 2019: 75). 1890 tarihli Konya Vilayeti Salnamesine göre Elmalı Kazasında 20996 kişi yaşamaktaydı (Koday-Aydın, 2019: 75). Elmalı'da ilk belediye teşkilatına 1875 tarihli Konya Vilayeti Salnamesinde rastlanılmaktadır (Koday-Aydın, 2019: 75). Salnameye göre Elmalı'da belediye reisi aynı zamanda mal müdürü olan Mustafa Efendi'ydi (Koday-Aydın, 2019: 76-77). 1914 yılında Müstakil Mutasarrıflık haline

getirilen Teke Sancağı, Konya'dan ayrılarak Antalya merkez olmak üzere doğrudan İstanbul'a bağlanmıştır. Bu düzenleme ile Elmalı müstakil Teke Sancağının kazası olarak kalmıştır (Güçlü, 1998: 290; Koday-Aydın, 2019: 75). 1924 yılında yapılan düzenleme ile ise Elmalı, Antalya vilayetinin 8 kazasından birisidir (Koday-Aydın, 2019: 75). Elmalı 1940 yılında yaşadığı büyük bir yangından sonra tekrar imar edilmiştir (Köşklü, 2003: 92).

Fotoğraf-1: Elmalı İlçesinin genel görünümü(Foto: M.Davulcu Arşivi)

3. Elmalı'da Yıkanma Kültürü ve Hamamlar

Türk kültürü ve yaşayış tarzında yıkanma ve temizlik hem sıhhi bir ihtiyaç hem de dini bir zorunluluktur. Bundan dolayı temizlikle ilgili birçok çözüm üretildiğini görmekteyiz ki bu çözümlerle Elmalı yöresinde de karşılaşılır.

Günümüzde Elmalı'da eski ya da yeni her evde banyo ve sıhhi tesisat bulunmaktadır. Bununla birlikte modern teknoloji, yapı teknikleri ve yaşayış tarzının bölgeye kök salmasından önce geleneksel evlerde “banyo” mekânının mevcut olmadığı; geleneksel ev kuruluşunda, oda içlerinde ahşap kapaklı yıkanma dolapları bulunduğu da bilinmektedir (Günay, 2008: 80). Yörede bu dolapların doksan santimden küçük olanları “güsülhane”, daha büyükleri ise “hamam” olarak adlandırılır (Uçar, 2008: 91). Geleneksel toplumda bu yıkanma dolapları esasında İslami bir gereklilik olan “güsül

abdesti" işlemini yerine getirme amaçlıdır. Yıkama ve temizlenme faaliyeti esas olarak hamamlarda gerçekleştirilmiştir.

Elmalı'da bulunan hamamlara dair ilk bilgi, 1455 yılında Osmanlılarca gerçekleştirilen tahrire ait kayıtlarda bulunmaktadır (Karaca, 1997: 358; Duymaz, 2008: 213). XVII. yüzyılda şehri ziyaret eden Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Elmalı'da hizmet veren 5 hamamdan bahseder:

"...Ve beş hammâmı var. Tabahâne'de Tahtalı hammâm mahkemenin önündedir. Ve Eski hammâm ve Şeyh Paşa önünde Çavuş hammâmı ve Demirciler önünde Beğ hammâmı, âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve Kak mallesinde Karkalı hammâm..." (Evliya Çelebi, 2005: 134).

1845 yılında Elmalı'da 2 hamamcı ve 4 dellak olduğuna dair bilgiler vardır (Durgun, 2014:251). 1869 tarihli salnamede ise şehirde 3 hamamın mevcut olduğu kaydedilmiştir (Koday-Aydın, 2019: 75). 1890 yılında Elmalı'ya gelen Cuinet, şehirde 5 hamam bulunduğunu yazar (Aydın, 2019: 372). 1322/1906 tarihli Konya vilayeti Salnamesi'ne göre de yerleşim yerinde 3 hamam vardır (Aydın, 2019: 372). Elmalı ile ilgili XIX. yüzyıla ait arşiv belgelerinde sıkça geçen eşyalar arasında "Hamam takımı" ve "Hamam taşı terlik" de bulunmaktadır (Durgun, 2014: 144).

Günümüzde Elmalı'da ayakta kalmayı başarmış olan iki hamam bulunduğu görülür. Bunlardan Bey Hamamı halen kullanılmaktadır. H.1340/M.1921 yılında inşa ettirilen ve Yeni Hamam ismiyle bilinen yapı ise harabe haldedir (Çiftçi, 2008: 65).

4. Elmalı Bey Hamamı

4.1.Yapının Yeri

Yapı İplik Pazarı Mahallesi'nde Ağalar Caddesi No:1 adresinde bulunmaktadır. Güney cephesi Ağalar Caddesine, batı cephesi ise Ömer Paşa Caddesi'ne bakmaktadır.

Hamamın sınırları dahilinde bulunduğu İplik Pazarı Mahallesi, dükkanlar, açık pazar yerleri, cami, medrese, han gibi ticaret ve sosyal mekanları çoğunu bünyesinde barındıran çekirdek bir bölgedir (Ünal, 2008: 40).

4.2.Yapının Adı

Hamam yapısı halk arasında “Bey Hamamı” olarak bilinmekle birlikte yayınlarda “Bey Hamamı”, “Ağalar Hamamı”, “Hamam-ı Teke Bey”, “Teke Bey Hamamı”, “Ömer Paşa Hamamı” isimleriyle de yer almaktadır.

4.3.Yapının Tarihi

Hamamın inşa kitabesi bulunmaması nedeniyle kesin yapım tarihi bilinmemektedir³. Bazı yayınlarda 1890 tarihli bir onarım kitabesinden bahsedilmektedir (Uyar-Gül-Oğuz-Kanat-Benzet, 2005: 68; Duymaz, 2008: 213). Hamamın adının 1455 yılında gerçekleştirilen tahrirde geçmesi, yapının XV. yüzyıl yapısı olduğunu düşündürür.

Hamamı plân taksimatı ve inşa tarzından dolayı klasik döneme, XVI. yüzyıl sonu veya XVII. yüzyılın başlarına tarihlenen çalışmalar mevcuttur (Anonim, 1983: 636). Benzer şekilde hamamı Ketenci Ömer Paşa Külliyesi'nin bir parçası olarak gören yayınlar da bulunmaktadır. Köşklü (2003: 93) hamamın külliye ana çerçevesinin dışında tutulması geleneği, mimari özellikleri ve bir belge niteliği taşımaya da cami inşaatı esnasında bir hamamın yapıldığı ve hatta ihtiyaçtan dolayı öncelikli bitirilen parçası olduğuna dair halk arasında söylenen efsanelerden hareketle hamamın külliye ile bağlantılı olduğunu düşündüğünü yazar. Bununla birlikte 1610 yılında inşa ettirilen Ömer Paşa Külliyesinin yapımından iki yıl önce tanzim edilen vakfiyesinde (1017/1608) külliye yapılarından cami, medrese ve türbe ile ilgili bilgilere yer verilmekle birlikte hamamdan söz edilmemektedir (Köşklü, 2003: 93; Çiftçi, 2008: 62).

Bey Hamamı tespit edilebildiği kadarıyla şehirdeki en eski hamamdır. 1455 tahririne göre hamam yapısı “Mevlana Ali” isimli bir kişi üzerinde

---

³ Hamamın inşası ile ilgili halk arasında yaygın bir şekilde anlatılan bir hikâye bulunmaktadır: “Ömer Paşa Camii'nin inşası sırasında işçilerden biri elindeki blok taşı duvar sırasına koymak için götürür, fakat taşı yerine koymayıp geri getirmesi ustanın dikkatini çeker. İşçiye neden böyle yaptığını sorar. O da temiz olmadığını bu yüzden taşı getirip tekrar yerine koyduğunu belirtir. Bunun üzerine ustabaşı cami inşasının bırakılıp tez elden hamama başlanması gerektiğini söyler ve cami bırakılıp hamamın inşaatına başlanır.” (Aksoy, 2010: 113).

“Burayı yaptıran mübarek Ömer Paşa camiini yaptıran Ketenci Ömer Paşa derler. O camiye yaptıırken hamama da ihtiyaç duyulmuş. Bi ustanın taşı duvara götürüp geri getirmesiyle bakıyor taşı niye duvara koymuyosun diye soruyor, o da diyor efendim benim yıkanmam icap ediyor, ben bu halimle bu taşı koyamam caminin duvarına, acilen yıkanmam lazım diyor. Cami inşaatı durduruluyor ve geçiyor hamam inşaatına, burayı seçiyorlar hamam olarak. Yapıyorlar hamamı, hizmete sunuyorlar, o arada şu söz zuhur ediyor, önce temizlik sonra ibadet. Temizlik olmadan ibadet olmaz anlayışıyla yola çıkılıyor, bu hamam hizmete sunuluyor, daha sonra da caminin inşaatı tamamlanıyor...Elmalının yaşlılarından, Elmalının yaşlı insanların dinledik, hamamı işleyen kişilerden dinledik geçmişte.” (KK-1).

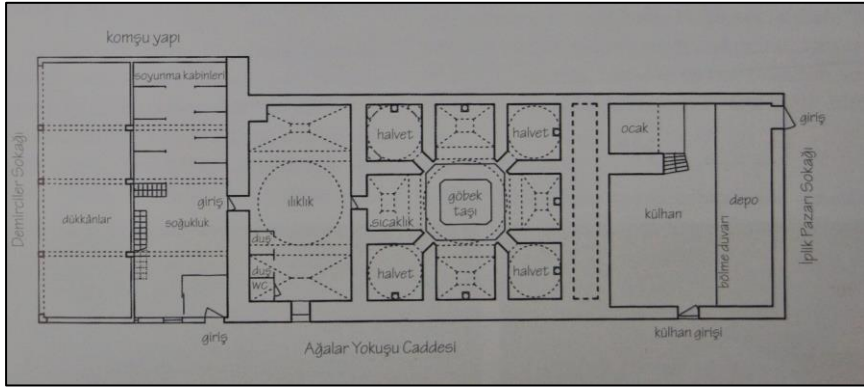
gözükmektedir. Buna göre hasılı 1500 akçadır (Karaca, 1997: 358; Duymaz, 2008: 213). Yapı 1479-80 tarihli evkaf defterine kaydedilmemiştir (Karaca, 1997: 358). Yapının kaydedilmemesinin nedeni muhtemelen yaşanan bir tahribattan dolayı kullanım dışı kalmasıdır. 1530 tahririnde tekrar kaydedilen yapının bu tarihteki hasılı ise 3000 akçadır (Karaca, 1997: 358). 1567 tarihli vakıf defterlerindeki kayda göre hasılı 3000 akçadır ve “Yunus Fakih”in tasarrufundadır (Karaca, 1997: 358; Karaca, 2002: 403-404; Duymaz, 2008: 213). Evliya çelebi XVII.yüzyılda hamamdan “*Demirciler önünde Beğ hammâmi*” olarak bahsetmiştir.

Yapının banisi ya da mimarı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Hamamın ilk tapu kayıt tarihi Mart 1301 H (1890 M) yılına aittir ve İdris Ağazâde Süleyman Ağa üzerine tapulanmıştır (Ekiz, 2001: 108; Aksoy, 2010: 112-113).

4.4. Yapının Mimari Özellikleri

Bey hamamı tek hamam plan tipindedir. Genel olarak doğu-batı doğrultusunda uzanan, dikdörtgen planlı, haçvari *dört eyvanlı ve köşe hücreli plan* şemasına sahiptir. Soğukluk, ılıklik ve sıcaklık bölümlerinden oluşmuştur (Köşklü, 2003: 104). Bununla birlikte orijinal soğukluk bölümü yol genişletme çalışması nedeniyle yıkılmış⁴ ve yerine betonarme malzeme ile yenisi inşa edilmiştir (Yetgin, 1992 :17; Uyar-Gül-Oğuz-Kanat-Benzet, 2005: 68). Onarım sırasında soğukluğun ortasındaki havuz da kaldırılmıştır. Günümüzde soğukluk bölümü iki katlıdır (Çiftçi, 2008: 62). Türk mimarisinde Bey Hamamına plan açısından en yakın örneklerden birisi İstanbul Kumkapı’da Çelebi Mehmet Paşa tarafından 1475-76 yıllarında inşa ettirilen Nişancı Hamamı’dır (Çoban, 1989: 55-57’den aktaran Çiftçi, 2008: 71; Aksoy, 2010: 128).

⁴ Yandığını söyleyen kaynaklar da mevcuttur (Anonim, 1983: 636).

Plan-1: Elmalı Bey Hamamı (Çiftçi, 2008).

Hamam yapısına giriş güney cepheden soğukluk ile ılıklığın birleştiği köşeden sağlanmıştır. Girişten sonra merdivenle ulaşılan üst kat soyunma alanı olarak düzenlenmiştir. Bu bölümün alt kısmı ise sokak cephesinde dükkân olarak değerlendirilmiştir (Köşklü, 2003: 104). Soğukluk bölümünden bir kapı ile ılıklik bölümüne ulaşılır. Ilıklık bölümünde hela ve duşlar bulunmaktadır (Çiftçi, 2008: 62). Ilıklık, ortadaki kubbe ve iki yandakiler beşik tonoz ve aynalı tonozla örtülü üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler birbirlerinden kemerlerle ayrılarak bölüntülenmiştir. Ilıklığın güney duvarında niş içerisinde bir pencere mevcuttur (Köşklü, 2003: 104). Ilıklıktan bir kapı ile sıcaklık bölümüne ulaşılır. Giriş kapılarının üzeri içte ve dışta dikdörtgen bir çerçevenin sınırladığı yüzeysel bir mukarnas kavsara ile vurgulanan bir alınlık şeklindedir (Köşklü, 2003: 104-105). Sıcaklık bölümü ortada merkezi bir kubbe ve dört yanında birer sivri kemerle orta kısma açılan aynalı tonozla örtülü dört eyvan ve eyvanların köşelerinde kubbelerle örtülü halvet hücrelerinden oluşur (Anonim, 1983: 636; Köşklü, 2003: 105). Orta mekânı örten ana kubbeye pandantiflerle geçilmiş, bunların üstünde kubbe eteğini dolanan nişlere yer verilmiştir. Ana kubbe dışardan sekizgen bir kasağa oturtulmuştur (Köşklü, 2003:105). Dört halvet hücrelerinden soldaki hücrede kubbeye geçiş trombu hatırlatan bir sistem ile diğerlerinde ise pandantiflerle sağlanmıştır (Köşklü, 2003:105). Sıcaklığın örtüsünde fil gözleri yer alır. Sıcaklık mekânının ortasında kare şeklinde ancak köşelerden

pahlanarak sekizgen hale getirilmiş olan mermer göbek taşı bulunmaktadır⁵. Sıcaklığın doğusunda su deposu, külhan ve depo kısımları yer alır. Külhanın girişi güney cephede yer alır (Çiftçi, 2008:62). Sıcaklık bölümünde toplam yedi adet kurna taşı mevcuttur.

Hamamın dış cephesi, sahip olduğu tarihsel ve kültürel öneme tezat bir görünüm sergilemektedir. Sıvanan ve boyanan dış cephe güney yönü hariç dükkân ve konutlarla kapanmıştır (Çiftçi, 2008: 62).

Fotoğraf-2/3: Bey Hamamı'nın dış görünüşü ve giriş kapısı (Foto: M.Davulcu Arşivi)

⁵ Çiftçi (2008: 62) göbek taşının orijinal olmadığını yazar.

Antalya-Elmalı'da Hamam Kültürü ve “Bey Hamamı”

Fotoğraf-4: Bey Hamamı-Örtü sistemi (Foto: M.Davulcu Arşivi)

Fotoğraf-5: Bey Hamamı-Sıcaklık bölümü (Foto: M.Davulcu Arşivi)

Fotoğraf-6/7: Bey Hamamı-Soğukluk bölümü (Foto: M.Davulcu Arşivi)

Fotoğraf-8/9: Bey Hamamı-Sıcaklık bölümünde mermer kurnalar (Foto: M.Davulcu Arşivi)

4.5. Süsleme

Yapı süsleme açısından son derece sade bir görünüm arz eder. Soğukluk bölümünden ılıklik bölümüne ulaşmayı sağlayan kapının üzerinde, iki yanda konsolsu çıkmalara oturan kaş kemer formunun üçgen bir başlık şeklinde sonuçlanması ile oluşan bezemeli bir unsur görülmektedir (Köşklü, 2003: 104). Burada birbirini tekrar eden "sikkeye bağlanmış bir ejderha ve kuş" figürü ile karşılaşılır⁶.

4.6. İnşa Tekniği ve Yapı Malzemesi

Hamamın ana inşa malzemesi moloz taştır ve bağlayıcı olarak da horasan harcı uygulanmıştır. Yapının iç mekânı, hamam yapısı olması hasebiyle, mermer kaplıdır⁷. Orijinalliğini yitiren soğukluk bölümünde betonarme malzeme uygulanmıştır. Hamamın örtü sistemi beton sıva ile kaplanmıştır.

4.7. Hamamda Kullanılan Hamam Eşyaları

Hamam kültürünün önemli bir parçasını da hamamda kullanılan bazı eşyalar oluşturur. Maddi kültürümüz içerisinde de yeri olan bu eşyalar geçmişten günümüze bazı değişiklikler yaşayarak gelmiştir.

Yaptığımız saha çalışmasında Bey Hamamında peştamal⁸, havlu takımı, kese (lif), hamam taşı, takunya, zeytinyağlı sabun ve topuk taşı kullanıldığı görülmüştür. Peştamal ve havlular genellikle keten ya da pamuktur. Elde dokuma keseler Tokat'tan, havlu takımları Denizli'den, sabun ise Türkiye'nin batısındaki çeşitli merkezlerden temin edilmektedir. Bakır hamam taslarının kullanımı büyük ölçüde tarihe karışmış olması nedeniyle günümüzde kullanılan hamam tasları teneke ya da plastiktir. Hamamda ağaç nalınlar kullanıldığı gibi plastik terlikler de uzun süredir kullanımdadır. Hamamda kullanılan bazı eşyalar -tırış bıçağı vb.- ise müşterilerin bizzat kendilerince getirilmektedir.

⁶ Çiftçi (2008: 62), kemerli ve külahlı baca olarak nitelendirdiği bu mimari ögenin alınlık kısmındaki tasviri kurbağa ve kuş deseni olarak tanımlamıştır.

⁷ Yetgin (1992: 17) iç mekândaki eski mermerlerin yeni mermerlerle kaplandığını yazar.

⁸ Peştamal geleneksel olarak hamamlarda örtünmek amacıyla kullanılan dikdörtgen biçiminde dokuma kumaş parçasıdır. İpek ya da pamuk gibi malzemelerden yapılabilir. Pamuklu peştamalların iki tipi vardır. Birinci tipi "Girme" adı verilen seyrek dokunuşlu, hamamlarda yıkanma esnasında örtünme amacıyla kullanılanlardır. İkinci tip ise "Çıkma" adı verilen hamam sonrasında kurulama amacıyla kullanılan ve sık dokunuşlu olanlardır (Yılmaz, 2013: 117, 173).

“Zeytinyağlı sabun kullanıyoruz, kullanmış olduğumuz sabun zeytinyağı sabunu. Aydın’dan, Dalan fabrikasından gelir. Ya da Duru sabunu vardır, o güzeldir kepek yapmaz. Keseyi Tokat’tan getiririz, elde dokuma keselerle, hakiki Tokat kesesi. Havlu genel olarak Denizli’den, Buldan’dan. Peştamal ve havlu. Peştamal var, çıkma var, üst havlusu var, baş havlusu var. Hamama girişte kullanılan peştamal derler, çıkış için kullanılan çıkma deriz, altta kullanılan. Üst havlu vardır, hamamın içinden çıkarken kullanılan bi havlu vardır. Dışarı çıkınca kullanılan bi havlu vardır. Baş havlusu kullanırız ayrıca.” (KK-1).

Fotoğraf-10: Bey Hamamı-Hamamda kullanılan çeşitli gereçler (Foto: M.Davulcu Arşivi)

Fotoğraf-11: Bey Hamamı-Hamamda kullanılan zeytinyağlı sabunlar (Foto: M.Davulcu Arşivi)

4.8. Hamam Çalışanları

Günümüzde özel mülk olan hamam yapısı Tokat-Reşadiyeli olan Duran Karadağ tarafından işletilmektedir. 1965 Tokat-Reşadiye doğumlu olan Karadağ, 1978-83 arasında Korkuteli'nde hamamcılık mesleğini icra etmiştir. Bir akrabası tarafından işletilen Bey Hamamı'nın ona devredilmesiyle birlikte 1984 yılından itibaren mesleğini Elmalı'da icra etmeye başlar. Türkiye sathında hamam sektörünün genellikle Tokatlıların elinde oluşunu Karadağ şöyle yorumlamaktadır:

"Tokatta hamamcılık gelenek olmuş artık, kırsal kesimden gelenler bu hamam işini yapar, keseciliktir, masörlüktür, hamam işletmecilik işidir, bu işe yönelmişiz, Türkiye'nin genelinde yaygın bir şekilde bu işi yapıyoruz." (KK-1).

Bey Hamamı, kalabalık bir çalışan grubunun bulunmadığı küçük bir aile işletmesidir. İşletmecisinin ve ailesinin dışında birkaç tellak, çalışan grubunu teşkil eder⁹. İşletmeci aynı zamanda kapıda durup hamam ücretini alır, müşterilere yer gösterir, ihtiyaç ve istekleri ile ilgilenir, emanet eşyaları alır. Tellaklar ise yıkama, masaj gibi hizmetleri yerine getirir.

"Verdiğimiz hizmetler arasında kese var, masaj yapıyoruz, köpük masaj, bi de krem masaj var yağ masajı. Eskiden sadece kese ve köpük masajı vardı. Yağ masajı dediğimizin on yıllık onbeş yıllık mazisi vardır. Yeni çıkan moderen hamamlarda değişik masajlar da var tabi. Biz tarihi hamam işletmecisi olduğumuz için tarihe dayalı hizmetleri vermeye çalışıyoruz." (KK-1).

⁹ Geleneksel hamamlarda tellak, natır gibi görevlilerin yanı sıra "hamam uşakları" adı verilen külhancı, meydancı, peştemalçı, çıkmacı, kahveci gibi çalışanlar da bulunmaktaydı (Uzun-Albayrak, 1997: 430-431). Seyahatname yazarı Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde esnaf grupları arasında hamamcı, tellak ve natırları da sayar. Buna göre Zengin ve iyi kimseler olarak nitelendirdiği hamamcılarının piri Osman oğlu Muhsin, tellakların piri Ubeyd-i Mısıri, natırların piri ise Kasım oğlu Mansûr'dur (Erduran, 2006: 196-197).

Fotoğraf-12: Bey Hamamı-Hamamın işletmecisi Duran Karadağ (Foto: M.Davulcu Arşivi)

4.9. Hamamın Günümüzdeki Durumu ve İşlevi, Geleneksel Uygulamalar

Bey Hamamı günümüzde işler durumda bir yapıdır. Hamam gerek Elmalı ilçe merkezi, gerek Elmalı'nın köyleri ve gerekse Elmalı'yı ziyarete gelenlerce kullanılmaktadır. Her kesimden müşterisi vardır. Ayrıca düzenli bir şekilde gelerek hamamın hizmetlerinden yararlanan hamam müdavimleri de bulunmaktadır.

“Haftada bi gün hamam gelmek iyi. Normalde hamam temizlenmek için haftada bi gün gelinirdi, ama zaruri ihtiyacı olmuş, evinde düzenli banyosu yokmuş, su ısıtıp yıkanabileceği yeri yokmuş, mecbur kaldığında gelirdi, zaruri ihtiyaçlar zuhur etmişse gelip temizlenirdi. Onun dışında haftada, onbeş günde gelinirdi.” (KK-1).

Haftanın yedi günü açık olan hamam, haftada bir gün yalnızca kadınlara hizmet vermektedir.

“Tek hamam olarak ama haftada bir gün de bayanlara ayırıyoruz, Cumartesi günü.” (KK-1).

Sabahları takriben saat 06.00'da açılan ve genel bir temizlik ve düzenlemeden sonra hizmet vermeye başlayan hamam, gece 24.00'e kadar açık kalmaktadır.

Hamamın ısıtılması geçmişte geleneksel yollarla, külhanda odun yakılarak gerçekleştirilmekteyken günümüzde bu işlem modern teknoloji, yöntem ve cihazlarla yapılmaktadır.

“Hamamın suyu, bizim ocak kısmı var, U şeklinde serpantinler var, o serpantinlerin içinde ateş yanıyor, suyu ısıtıyor, depolama yapıyor. Talaş yakıyoruz. Eskiden de odun yanyordu, kütükler yanardı, eskiden dağda (ağaç) boldu.” (KK-1).

Hamama gelen müşteri peştamal, havlu, terlik ve sabun gibi hamam eşyalarını hamamcıdan temin ettikten sonra soyunma odasında hamam kıyafetine bürünür, kıyafetlerini ve eşyalarını dolabına kilitler, arzu ederse değerli eşyalarını hamamcıya teslim eder. Vücut kıllarından arınmak için tuvalet kısmını kullanan müşteri yıkanmak amacıyla önce ılıkılık ve sonrasında sıcaklık bölümüne geçer. Sıcakla arası çok da iyi olmayan müşterilerse yıkanma işlemini ılıkılık bölümünde gerçekleştirir. Yıkanma işleminin ardından isteğe göre göbek taşında yatılır ya da kese veya masaj yaptırılır. Keselenen kişi tekrar yıkanarak keseyle ortaya çıkan kirlere arınır. Havlu ile gerçekleştirilen kurulanma işleminden sonra soğukluk kısmında bir süre dinlenilir, bu yolla vücudun tümüyle kuruması ve terin atılması sağlanır, dinlenme sırasında meşrubat içilerek vücuda kaybettiği sıvılar geri kazandırılır. Hamamdan sonra mümkün olduğunca soğuktan ve rüzgârdan korunmaya çalışılır.

“Kapıdan girince kapı arası, sonra odalar bölümü, meydan, hamamın meydan bölümü. Soyunma odalarında müşteri soyunur ve emanetini kasaya kitle, parasını saatini. Elbiseleri orada kalır, peştemalini giyinir, hamama girerken sorarız beyefendi kese olacanın mı, masaj lazım mı deriz, ne kadar sonra kese olacaksa keseciği göndermek için sorarız. Vatandaş terler, dinlenir, keseci gider keseler...Hamam sonrası müşterinin isteğine bağlı, sıcak isterse çay veririz, adaçayı veririz, kekik çayı veririz. Soğuk arzu ederse ayrandır, koladır, yedigündür, vişne, şeftali, soda, nar suyu, portakal suyu vesaire mevcut...Hamam geleneğinde hamamdan çıkınca meşhur olan gazoz vardır. Gazozu çok sever müşteri. Kazoz daha iyi gelir. Soda-ayran da iyi gelir, tansiyonu düzenler, bazı insanlar ter kaybedince tansiyonu düşebiliyor...Ama hamamdan sonra kişinin kendini koruması lazım. Soğukla soysuza yiğitlik olmaz derler. Dikkat edecek kişi kendine hamamdan çıktığında.” (KK-1).

Hamamdan çıkanların birbirine “sıhhatler olsun” temennisinde bulunulması yaygın bir gelenektir. Hamamcılar ve hamam müdavimleri nezdinde hamamda yıkanarak temizlenmenin şifa kaynağı olduğuna dair bir kabul bulunmaktadır. Bu anlamda hamamda yapılan vücut temizliği halk hekimliğinin de bir parçasını teşkil etmektedir:

“Hamam şifadır. İnsanoğlunun en iyi rektefesi, sağlığını koruması için hamam geleneğini unutmaması lazım. Beyni dinlendirir. Kalp atışlarını hafifse hızlandırır, kalp atışları gelişir. Böbreklerin çalışmasını hızlandırır, böbreklerde yağlanma varsa, tembellik varsa hızlandırır. Böbrek taşı varısa, döker. İdrar yollarından atar, kum taş varısa. Midenin çalışmasında zayıflama varsa, tembellik varsa, hazımsızlık varsa, o hazımsızlığı giderir. Ter yoluyla ödemi atar vücudu rahatlatır. Yani en iyi rektefedir hamam.” (KK-1).

Hamamlar yalnızca temizlik yapıları olmayıp aynı zamanda sosyalleşmeyi de sağlayan yarı kamusal alanlardır. Geleneksel Türk toplumunda kadınının sosyalleşme ortamlarından birisi olan ve Türkiye coğrafyasının bir çok yerinde karşılaşılan “gelin hamamı”, Elmalı’da da varlığı bilinen ve günümüzde de zaman zaman icra edilen bir gelenektir. Elmalı’da “Kız Hamamı” adı da verilen (Kulle Çoban, 2012:226) gelin hamamı evlenme geleneklerinin de bir parçasıdır ve düğünden önce kiralanan hamamda, davet edilen her yaştan ve her kesimden kadının bir araya gelerek temizlenmesi ve eğlenmesidir¹⁰.

“Gelin hamamı, isteyenlere veriyoruz. Gelinin yakın arkadaşları olur, emsali, düğünden iki üç gün öncesi, kına gecesinin yapılacağı gün olabilir mesela, gelirler o şekilde toplanırlar, belli bir saat verimiz, onlara tahsis ederiz, başka insan almayız hamama, bay bayan kimse girmez onların haricinde, kendi aralarında çalgı çalarlar, müziktir, oyundur, yiyecek içecek getirirler, kendi aralarında muhabbetini yaparlar.” (KK-1).

Hamamda gerçekleştirilen geleneksel bir uygulama da “damat hamamı” adı verilen ritüeldir. Damat hamamı düğünden önce damadın arkadaşlarıyla birlikte hamama giderek hem temizlenmesi hem de eğlenmesidir.

“Damat olarak da geliyolar, sekiz on arkadaş toplanıyolar, damadı getiriyolar, burda kesesini masajını oluyolar, güzel dinlendiriyolar.” (KK-1).

¹⁰ “...bayrağdan söña olan kınaşı olur bi gün önceden. yicge, icceg gider, davar gider. un çuvalı, odunnar fakat bi hafda önceden gelin hamamı olur. gelini alılar, gideler. hamamda yıkanır, şê eder. kınaşı yakılır. şê olur bazar hamamında mutlaka o gelin hamamı olur. ayrıca gelin alma gün de olanın hamamı olur. o da pazar günü, gelin almadan önce olur. orda élenilir...” (Kulle Çoban, 2012:443).

“...hamam etdig, düğünüm oldu. bordan hamama getdig elmaliya bütün arkedeşlele. hamam vâ eveli hindi yoğ...ölan evi de geliyö, gız evi de...banyo edip geliyöñ. nolceg?...gëdiyöz gızı da dolandiriyöz tıngıdı tıngıdı göbëg da. işde éle...” (Kulle Çoban, 2012: 327).

Hamamın günümüzdeki önemli fonksiyonlarından birisi de Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri esnasında yaşanır¹¹. Buna göre her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen Elmalı güreşleri tamamlandıktan sonra başpehlivanlığı kazanan kişi kortejle Bey Hamamı'na götürülür ve burada yıkanır, üzerindeki yağ, toz, toprak vb. kirlerden arınması sağlanır (Özdemir, 2018: 106, 200).

“Güreşlerden sonra başpehlivanı getiriyolar güreş sahasından yürüyerek, kemeri takıyo boğazına, alkışlar eşliğinde güreş sahasından hamama kadar takip ediliyor, burada kesesini masajını güzel oluyor, dinleniyor, temizleniyor pehlivan.” (KK-1).

Fotoğraf-13: Bey Hamamı-Hamamda yıkananlar (Foto: Duran Karadağ Arşivi)

¹¹ Antalya İlinin Elmalı ilçesinde her yıl Eylül ayında Elmalı Belediyesi tarafından düzenlenen bir güreş festivalidir. Güreşlerin 666 yıldır gerçekleştirildiği ifade edilmekle birlikte (Özdemir, 2018 : 44) bu konuda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Fotoğraf-14: Elmalı Yeşilyayla Güreşlerini kazanan Başpehlivan Orhan Okulu Bey Hamamında (2015)¹²

Sonuç ve Değerlendirme

Geleneksel Türk toplumunda dini ve fiziksel temizliğin yanı sıra önemli sosyalleşme mekânlarından birisi olarak eğlence ve rahatlama işlevleri de bulunan hamam yapılarının bu fonksiyonlarının günümüzde büyük ölçüde sona erdiği ortadadır.

Bu çalışmanın ana çıkış noktasını teşkil eden Bey Hamamı, Elmalı şehrinin tarihi, mimari ve kültürel mirasının mühim bir parçasıdır. Elmalı'da hizmet vermeye devam eden yegâne hamam olmasının yanı sıra tüm Antalya'da “geleneksel Türk hamamı” karakterini muhafaza edebilen birkaç örnekten birisi olması açısından da önemli bir yapıdır.

Kronolojisiyle ilgili çeşitli tartışmalar olmakla birlikte XV. yüzyıldan kaldığını değerlendirdiğimiz Elmalı Bey Hamamı, erken dönemlerden Osmanlı döneminin sonuna kadar Türk hamam mimarisinde yaygın bir şekilde tatbik edilen dört eyvanlı ve köşe hücreli plan tipinde inşa edilmiş olan bir yapıdır.

¹² Kaynak: <http://buyukantalya.com/> (Erişim: 04 Mart 2020).

Temizlik ve halk sağlığı konularının yanı sıra Elmalı'nın sosyal ve kültürel hayatında yerine getirdiği işlevler tartışılmaz olan Bey Hamamı, özgün mimari yapısını ve bütünlüğünü büyük ölçüde muhafaza eden bir yapıdır. Bu durumun tek istisnası hamamın XX. yüzyılda geçirdiği onarım faaliyeti nedeniyle orijinal görünüm ve yapısından uzaklaşan soğukluk bölümüdür. Bu bölümün hamam yapısının genel üslup ve mimari özelliklerine uygun bir şekilde yeniden inşa edilmesinin Bey Hamamı'nın Elmalı kent dokusu içerisinde görünürlüğünü arttıracak bir adım olacağı aşikârdır.

Modern öncesi dönemlerde Elmalı yöresinde yıkanma, arınma ve temizlenme eyleminin esas olarak hamam yapılarında gerçekleştirildiği bir vakıdır. Yerleşim yerinde 1921 yılında inşa edilmiş olan Yeni Hamam, Elmalı'da hamamlara olan yaygın ihtiyacın XX. yüzyıla kadar devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte XX. yüzyılın ortalarından itibaren yeni inşa edilen evlerde temiz ve kirli su tesisatının yanı sıra “banyo” mekânının da bulunması, bu teşkilatın yeni düzenlemelerle geleneksel evlerin bünyesine dahi eklenmesi hamam yapılarına olan talebi ve ihtiyacı azaltmıştır. Hamam yapılarının kullanım dışı kalmasının bir diğer nedeni de yüksek yakıt, personel ve su masrafları nedeniyle işletilmelerindeki zorluklardır.

Önemli bir turizm merkezi olan ve her yıl milyonlarca turisti ağırlayan Antalya'da bulunan irili-ufaklı yüzlerce turizm tesisi ve işletme, “Türk hamamı” ismiyle (yerli-yabancı) müşterilerine mekanik bir yıkanma hizmeti sağlamaktadır. Geleneksel yapısını büyük ölçüde muhafaza eden, kitlesel turizmle pek de içli dışlı olmadan, mütevazı ölçeklerde hizmet vermeye devam eden ve ait olduğu yörenin toplumsal hafızasında yer etmiş olduğunu gördüğümüz Bey Hamamı, Antalya yöresinde hamam kültürünü sergileyen, gençlere tanıtan ve gelecek nesillere aktaran son mekânlardan birisidir.

Bu bağlamda Bey Hamamı'nın korunması ve yaşatılmasının somut ve somut olmayan kültürel miras bağlamında önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bununla birlikte koruma çalışmalarının yalnızca mimari ölçekte kalmasının yeterli olmayacağı; hamam adabı ve geleneği ile geleneksel uygulamaların da gelecek kuşaklara aktarılabilmesini sağlayacak tedbirleri de kapsamaması gerektiği ortadadır.

Hamam geleneğinin ve kültürünün (gerek ülkemiz genelinde ve gerekse Elmalı yöresinde) toplumca yeniden keşfi ve halk hayatının bir

parçası olmasının sağlanması (ülkemizin de imzaladığı ve bir çok başarılı uygulamasının bulunduğu-) Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi kapsamında çeşitli kurum ve kuruluşların sağlayacakları destek, katkı ve yeni perspektiflerle gerçekleştirilebileceğini düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

Sözlü Kaynaklar:

KK-1: Duran Karadağ, 1965 Tokat-Reşadiye doğumlu, ilkokul mezunu, Evli, 7 çocuk, hamamcı.

Yazılı Kaynaklar:

- AKSOY, Ö.L. (2010). *Antalya-Elmalı Ömer Paşa Camii'nin Mimari ve Süsleme Özellikleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- AKTAN, L. (2010). "İstanbul'daki Çinili Hamamlar", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2 (2), 123-133.
- ANONİM (1983). *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*. (Hazırlayan: Sabih Erken), c.I, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ARIKAN, Zeki (1989). "Evliya Çelebi'nin Elmalı-Alanya Yolculuğu", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4, 185-213.
- ARMAĞAN, A. (2002). "Tarihsel Süreç İçerisinde Teke Yöresi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32, 1-19.
- ARMAĞAN, A. (2011). "XVI. Yüzyılda Teke Sancağının Yönetimi ve Yöneticileri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 18 (1), 273-293.
- ARSEVEN, C.E. (1947). "Hamam", *Sanat Ansiklopedisi*, 2, 678-685.
- ARU, K. A. (1949). *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul: İstanbul Matbaacılık.
- AYDIN, T. (2019). *Elmalı İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇİFTÇİ, Aynur (2008). "Toplum Yapıları", *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı*. (Ed.: Reha Günay), İstanbul: Ege Yayınları, 43-72.
- ÇOBAN, A. (1989). *Elmalı Ömer Paşa Külliyesi*, Yayımlanmamış Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
- DAVULCU, Mahmut (2019). "Teke Yarımadasında Halk Mimarisi Geleneği ve Arı Serenleri", *Böcek Kitabı*. (Editör: Emine Gürsoy Naskalı), İstanbul: Kitabevi, 209-246.
- DARKOT, B. (1988). "Elmalı", *İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul: MEB Basımevi, 238.

- DURGUN, H. (2014). *XIX. Yüzyılda Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı 1839-1914*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DUYMAZ, A.Şevki (2008). "Kentsel Gelişim ve Mimari Yapılar Üzerine Bir Çalışma Örneği: Elmalı Örneği", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 205-220.
- EKİZ, A (2001). *Dünden Bugüne Elmalı*, Antalya: Elmalı'yı Tanıtma ve Yardımlaşma Derneği.
- EMECEN, F. (1991). "Antalya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s.232-236
- ERDOĞRU, M. A. (1995). "Antalya ve Havalisi Tarihi İçin Bir Kaynak: Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Teke", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 10 (1), 91-185.
- ERDURAN, Z. (2006). *Evlıya Çelebi Seyahatnamesine Göre İstanbul'da Esnaf, Zanaat ve Ticaret*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EVLİYA ÇELEBİ (2005). *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi*. (Haz.:Y.Dağlı-S.A.Kahraman-R.Dankoff), IX.Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- EYİCE, S. (1997). "Hamam", *TDV İslam Ansiklopedisi*,15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: İstanbul, 402-430.
- GÜÇLÜ, M. (1998). "Müstakil Teke (Antalya) Sancağı'nın Kurulması ve İdari Düzenlemeye İlişkin Belge", *Adalya*, II, 290-300.
- GÜNAY, Hacı M. (2009). "Su", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 432-437.
- GÜNAY, R. (2008). "Konutlar", *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı*. (Ed.: Reha Günay), İstanbul: Ege Yayınları, 73-88.
- KARACA, B. (1997). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARACA, B. (2002). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- KODAY, S. ve AYDIN, T. (2016). "Elmalı'da (Antalya) Geçmişten Günümüze Yerleşme Adları Üzerine Bir İnceleme", *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, Ankara, 448-468.
- KODAY, Z. ve AYDIN, T. (2019). "İdari Coğrafya Özellikleri Açısından Elmalı (Antalya) İlçesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 67-92.
- KÖŞKLÜ, Z. (2003). "Antalya/Elmalı Ömer Paşa Külliyesi", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 91-124.
- KULLE ÇOBAN, E. (2012). *Elmalı ve Yöresi Ağızları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OKTAÇ, A.D. (2004). "Elmalı (Antalya) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2004", *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, 4, 111-119.

- ÖGEL, B., (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş: Türklerde Ev Kültürü (Göktürklerden Osmanlılara)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖNGE, Y. (1995). *Anadolu'da 12-13. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları
- ÖZDEMİR, M. (2018). *Yağlı Güreş Folkloru (Antalya İli Örneğinde)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZGEN, Ö. (2016). "Kültürel Miras Kapsamında Türk Hamamı Üzerine Bir İnceleme", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 42, 111-138.
- POLAT, İ. vd. (2008). "Kentsel Koruma Çalışması: Elmalı", *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi*, 23 (4), 853-862.
- RAMSAY, W. M. (1961). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*. (Çev.: Mihri Pektaş). İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.
- SERBEST, H. (2008). *Elmalı Kentsel Sit Alanında Bulunan Tescilli Konutların Günümüzdeki Durumları Koruma Sorunları, Değerlendirme Önerileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- SEVİMLİ, Ş. (2005). *Anadolu Uygarlıklarında Temizlik Kavramı ve Uygulamalarının Evrimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı.
- ŞEHİTOĞLU, Elif (2006). *Bursa Hamamları*, Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ŞENKUL, D. (2018). *Temettuat Defterlerine Göre Elmalı Kazası Mahallelerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜNER, N. (2002). "Lykia'nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar", *Likya İncelemeleri-I*, 63-78, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- UÇAR, A. (2008). "Kışık Evde Yaşam", *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı*. (Ed.: Reha Günay), İstanbul: Ege Yayınları, 93-96.
- UYAR, M. vd. (2005), *Antalya Kültür Envanteri (Korkuteli-Elmalı)*, Antalya: İl Özel İdaresi Kültür Yayınları.
- UZUN, M. ve ALBAYRAK N. (1997), "Hamam/Kültür ve Edebiyat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 430- 433.
- ÜNAL, Z.G. (2008). "Elmalı Yerleşiminin Fiziksel Oluşumu, Gelişimi ve Yerleşim Özellikleri", *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı*. (Ed.Reha Günay), İstanbul: Ege Yayınları.
- YETGİN, M. (1992). "Beyhamamı", *Yedi Çınar Dergisi*, 4, 17.
- YILMAZ, B. (2013). "Türk Hamam Kültüründe Peştamalın Yeri ve Teknik Özelliklerinin Günümüz Şartlarına Uyarlanması", *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6 (12), 173-184.